

Материални активи, религиозна и стопанска дейност на Българската православна църква измерени чрез институционални данни

Гл. ас. д-р Петкан Илиев

Превръщането на религията в един от значимите фактори на съвременното българско общество изисква формирането на методология и система за оценка и анализ на нейната социално-икономическа дейност, включително и поради факта, че религиозната сфера оказва влияние върху социалната и стопанска политика и дейности в обществото.

Религиозните организации и институции не са изолирани в рамките на обществено-икономическия живот. От една страна, те се явяват в ролята си на духовни институционални единици, разпространяващи своето вероучение и провеждащи обреди и церемонии, а от друга – те са пълноправни участници в социалния живот и стопанския оборот. В рамките на своята многостранна дейност те сключват и осъществяват договорни взаимоотношения с други контрагенти (бизнес организации, нестопански организации/ЮЛНЦ, граждани и пр.), с органите на властта и държавата като цяло. Тези взаимоотношения играят съществена роля за формирането на обществено-икономическия живот, поради което е необходимо създаването и осъществяването на точна оценка и измерване на социално-икономическата дейност на религиозните организации.

Когато става въпрос за икономически отношения, там винаги присъства и разбирането за ползите от тези взаимоотношения. Доколкото църквата е изградена върху т. нар. статусна йерархия, то всяко ниво от тази йерархическа стълба разглежда от своя гледна точка икономическите ползи или загуби. Това от своя страна поражда не само необходимостта от анализ на икономическите отношения между клира/църквата и вярващите, но до известна степен провокира и анализ на съществуваща определена комерсиализация на вътрешно църковните отношения.

НСИ не изследва и не отчита пряко дейността (религиозна и социално-икономическа) на религиозните организации. Националната статистика обработва годишните отчети на Юридическите лица с нестопанска цел, като в това число включва и дейността на религиозните организации.

На първо място, този сектор генерира определена заетост в българската икономика. За 2014 г. секторът „Дейност на религиозни организации“ е формирал заетост от 2 130 души, от които около 1620 са заетите в дейности на организации свързани с БПЦ. На фона на заетостта, която официалната статистика измерва (по данни на НСИ за 2014 г., коефициента на заетост е 48% или над 2 981 000 заети лица на 15 и повече

навършени години) това е прекалено малко, но трябва да имаме предвид, че тази заетост е свързана с религиозната дейност на вероизповеданията, но само от страна на нестопанските организации (**Вж. Таблица 1**). Нещо повече, към това число трябва да прибавим и заетите с пряка религиозна дейност от страна на църквите като юридически лица.¹ Официална информация за точния брой на свещенослужителите в БПЦ няма, въпреки, че през 2011 г. в началото на януари от Инспекцията по труда с писмо до Светия синод и до тогавашния патриарх Максим е изпратено искане да бъде предоставена информация за точния брой на свещениците у нас. Отговор обаче така и не е получен. Според чл. 29 от Закона за вероизповеданията трудовите правоотношения на духовните лица се уреждат съгласно устава на съответната религиозна институция, трудовото и социалното законодателство. Това създава легална възможност всяко от вероизповеданията да уреди по свой собствен начин в уставите си трудовите правоотношения със своите служители. Ако това не е уредено, следва да се прилагат нормите на Кодекса на труда.

Според неофициални данни броят на духовниците във всички йерархични нива на БПЦ в началото на десетилетието е около 1050 човека. Друга неофициална информация регистрира факта, че „от началото на 90-те години до днес броят на свещениците е намалял 3 пъти до 1300. Най-много богослужители има в Софийската митрополия - 400, следвана от Пловдивската и Варненската. Най-малко свещенослужители има Видинската епархия.

Таблица 1. Заетост в предприятията с нестопанска цел (брой)

Заети лица	2009 г.		2010 г.		2011 г.		2012 г.		2013 г.		2014 г.	
	Общо за страната	в т.ч. Дейност на религиозни организации (КИД-94.91.)	Общо за страната	в т.ч. Дейност на религиозни организации (КИД-94.91.)	Общо за страната	в т.ч. Дейност на религиозни организации (КИД-94.91.)	Общо за страната	в т.ч. Дейност на религиозни организации (КИД-94.91.)	Общо за страната	в т.ч. Дейност на религиозни организации (КИД-94.91.)	Общо за страната	в т.ч. Дейност на религиозни организации (КИД-94.91.)
Заети лица	22 326	2 041	24 699	1 647	28 341	1 801	28 791	2 254	28 494	2 281	27 775	2 130

Изт. Национален статистически институт, 2016

¹В православната църква има три степени на свещенослужение: епископска, презвитерска (свещеническа) и дяконска.

Освен пряката заетост нестопанският сектор, вкл. ЮЛНЦ извършващи религиозна дейност генерират и допълнителна заетост чрез членската си маса и доброволчеството. За периода 2009-2014 г. броят на членовете на нестопанските организации извършващи религиозна дейност се е колебаел между 20 и 26 хиляди човека. Към това трябва да прибавим и доброволните сътрудници, чиито брой за последните три наблюдавани години (2012 г., 2013 г. и 2014 г.) надхвърля 3000 души. Интересна е тенденцията през последните години на намаляване броя на членовете на ЮЛНЦ извършващи религиозна дейност, а в същото време расте броя на доброволните сътрудници, който достига 5563 човека през 2014 г.

На практика, ЮЛНЦ, извършващи дейност на религиозни организации, от своя страна също правят разходи за нестопански дейности, които са с несъществен дял в общите за страната разходи от подобна дейност на нестопанските организации - 4,48% за 2014 г.. Като абсолютна сума това са 37,5 млн. лв., които разпределени по вероизповедание означава, че дейността на религиозните организации с нестопанска цел на БПЦ е формирала около 28,2 млн. лв. разходи за благотворителност, социално подпомагане (социални кухни, подслоняване на бездомни и пр.) и др. социални дейности.

За реализацията на направените разходи от ЮЛНЦ извършващи дейност като религиозни организации са необходими определени приходи, които да осигурят целесъобразното разходване на средствата. Наблюдава се разлика, която през различните години за периода 2009-2014 г. очертава както дефицит в техните бюджети (2009 г., 2010 г., 2013 г. и 2014 г.), така и бюджетен излишък (за 2011 и 2012 г.). Наличието на дефицит се обяснява с факта, че през тези години ЮЛНЦ извършващи дейност като религиозни организации са участвали в грантови схеми, вкл. по Оперативни програми, където е необходимо съфинансиране, тъй като безвъзмездната финансова помощ е покривала 70% от необходимия финансов ресурс за извършване на определените по съответния проект дейности.

Този принос на ЮЛНЦ извършващи дейност като религиозни организации в общите приходи и разходи на нестопанските организации е още по-малък, когато това се отнася до приходите и разходите от стопанска дейност, съответно 3,32% - за приходите и 2,73% за разходите за 2014 г.

Малкият размер на приходите и разходите от стопанска дейност на ЮЛНЦ извършващи дейност като религиозни организации от своя страна показва, че тази дейност не изисква значителни инвестиции и съответно производствен капацитет. Поради това за разлика от конвенционалните

нестопански организации те не са получавали субсидии върху продуктите или производството, нито инвестиционни помощи за 2013 г. и 2014 г. (*Вж. Таблици 2 и 3*), тъй като едва от 2013 г. датира набирането на подобна информация от НСИ.

Таблица 2. Получени субсидии и инвестиционни помощи през 2013 г. от предприятията с нестопанска цел* (хил.лева)

Показател	код	Общо за страната	в т.ч. Дейност на религиозни организации (КИД-94.91.)
Получени субсидии	2500	18 741	-
Субсидии върху продуктите	2510	10 479	-
в това число:			
- от правителството	2511	6 482	-
- от Европейския съюз*	2512	2 179	-
Субсидии върху производството	2520	8 262	-
в това число:			
- от правителството	2521	3 427	-
- от Европейския съюз*	2522	2 138	-
Получени инвестиционни помощи	2600	..	..
в т.ч. от Европейския съюз*	2610	..	..
Извършени общо разходи подлежащи на финансиране със субсидии	2700	16 919	..
в т.ч. от Европейския съюз*	2710	7 296	..

* За 2009 г., 2010 г., 2011 г. и 2012 г. не е имало такава справка.

'..' Конфиденциални данни

'-' Няма случай

Единствените субсидии, които религиозните организации са получавали като юридически лица (църкви и манастири) са свързани с участието им в ПРСР за програмен период 2007-2014 г.:

- във връзка с ремонт и реконструкция на храмове на вероизповеданията и
- като получатели на преки субсидии – за регистрираните като земеделски стопани църкви и манастири.

Таблица 3. Получени субсидии и инвестиционни помощи през 2014 г. от предприятията с нестопанска цел* (хил.лева)

		2014г.	2014г.
--	--	--------	--------

Показател	код	Общо за страната	в т.ч. Дейност на религиозни организации (КИД-94.91.)
Получени субсидии	2500	20 001	..
Субсидии върху продуктите	2510	10 027	..
в това число:			
- от правителството	2511	5 049	..
- от Европейския съюз*	2512	3 899	-
Субсидии върху производството	2520	9 974	-
в това число:			
- от правителството	2521	4 213	-
- от Европейския съюз*	2522	4 432	-
Получени инвестиционни помощи	2600	..	-
в т.ч. от Европейския съюз*	2610	..	-
Извършени общо разходи подлежащи на финансиране със субсидии	2700	27 269	..
в т.ч. от Европейския съюз*	2710	17 923	-

Изт. Национален статистически институт, 2016

ЮЛНЦ извършващи дейност на религиозни организации притежават значителни материални активи, вкл. земи, сгради и съоръжения. За един петгодишен период дълготрайните материални активи на тези организации са нараснали по балансова стойност от **53,732** млн. лв. през 2009 г. на **96,8** млн. лв. през 2014 г. или това е ръст от **180,26%** при база 2009 г. Около 4/5 от материалните активи се формират от сградния и поземления фонд на тези организации (през 2009 г. техният относителен дял е бил 73,68%, а през 2013 г. вече е над 80%).

Потенциалът на БПЦ за извършване на стопанска дейност е значителен от гледна точка на активите, които тя притежава, особено що се касае до сферата на селското стопанство. (*Вж. Таблица 4*)

Таблица 4. Баланс по вид собственост (ВС) и начин на трайно ползване (НТП) на БПЦ към 2011 г.*

Код	Начин на трайно ползване	Религиозни организации		
		Брой имоти	Брой собственици	Площ /дка/
1100	Нива	3029	3202	70993,85
1113	Оризисце	20	20	421,56
1114	Оранжерия	1	1	5,8

1211	Овощна градина	108	110	1259,01
1213	Лозе	123	131	1065,24
1220	Др. трайни насаждения	55	57	1221,38
1222	Разсадник	0	0	0
1300	Ливада	610	616	6009,14
	Обработваеми земи общо	3946	4137	80975,98
1400	Пасище, мера	305	311	87774,89
1922	Храсти	4	4	21,99
	Земеделски земи общо	4255	4452	168772,86
1239	Гори в земедел.земи	11	11	83,92
1500	Стопански двор	4	4	26,59
1700	Полски път	4	4	3,64
1900	Др. селскостоп. терени	131	135	12980,46
1910	Селскостоп. летища	0	0	0
	Селскостопански фонд	4405	4606	181867,48

Изт. Министерство на земеделието и храните

**Баланс по вид собственост и начин на трайно ползване на поземлените активи притежавани от БПЦ са по данни от 2011 г., тъй като според афициално писмо на Министерство на земеделието и храните (Дирекция „Директни плащания и идентификация на земеделски парцели“) няма нова информация поради липса на промяна на броя на имотите, броя на собствениците и площите.*

От близо 81 000 дка обработваеми земи, които църквата реално притежава като собственост, тя би могла да реализира приходи от близо 2,5 млн. лв. само от преки субсидии². Като прибавим обаче факта, че средната рента за декар земеделска земя е около 45 лв., то приходите от арендованата църковна земя за БПЦ биха скочили на близо 4 млн. лв³. В

² На база данни от 2015 г. за субсидиите на земеделските производители по схемата за единно плащане на площ първоначално в сметките на фермерите постъпиха по 27 лв./дка. В тези суми не са включени застъпванията, както и плащанията по жалби на зърнопроизводителите. Като прибавим към тях, т. нар. преразпределителните плащания, т. е. допълнителните суми по схемата за първите 300 дка, които са около 12 лв./дка, както и плащанията за парцелите, очертани от повече от един земеделец (т. нар. „застъпвания“), които всяка година се изплащат по-късно, може да се каже, че средната субсидия е около 30 лв./дка. През март 2015 г. започна новата кампания по кандидатстване за директни субсидии за следващата година, т.е. за 2016 г.. По новите правила освен надбавките за първите 300 дка земеделците ще получат и такива за т. нар. зелени (екологични) плащания в размер на около 13 лв./дка.при очаквана базова ставка за 2016 г. около 16,70 лв./дка.

³ Според данни на НСИ средната стойност на рентата е била 41 лв. за декар, което е близо 8% нарастване спрямо 2013 г., като очакванията за 2015 г. са тя да достигне и надхвърли 45 лв. за дка.

същото време средната цена за декар земеделска земя е около 1000 лв. за 2015 г., което означава, че Църквата притежава поземлени активи за около 81 млн. лв.⁴

Информацията от Регистъра на земеделските стопани за поделения на БПЦ регистрирани като земеделски стопани показва, че посочения по-горе потенциал не се използва пълноценно. Общо за цялата страна регистрираните поделения на БПЦ като земеделски стопани са 15 (*Вж. Таблица 5*), като те са почти равномерно разпределени в 9 области (най-много РЗС – поделения на БПЦ има в София област - 3).

Таблица 5. Брой регистрирани земеделски стопани, местни поделения на БПЦ – по области за 2015 г.

Област	Брой РЗС
Благоевград	1
Бургас	1
Кюстендил	2
Пазарджик	1
Перник	2
Пловдив	2
Русе	1
София град	2
София област	3
Общо	15

Изт. МЗХ, 2016 г.

⁴ Изчисленията са направени от автора на база данни за цена на земята и средна рента изнесени в сайта: <http://www.zemedelski-zemi.bg>; По данни на НСИ средната цена на декар земеделска земя в страната през 2014 г. е била 684 лв., което е увеличение с близо 15% спрямо предходната. Според най-активните купувачи статистиката не показва истинската цена, на която се сключват сделки. Тя на повечето места е с 30-50% по-висока от отчетеното от НСИ. Покупките са се извършвали на най-високи ценови нива в Североизточния район. Там според НСИ цената на декар е достигнала до 957 лв. По информация на представители на сектора обаче в Силистра реалната цена е била между 1100 до 1300 лв/дка, а в Добруджа над 1500 лв/дка, като малко сделки има и под нея. Най-голямото публично дружество за земеделска земя "Аванс терафонд" АДСИЦ е реализирало продажби при средна за страната цена от 1149 лв/дка.

Регистрираните като земеделски стопани поделения на БПЦ се занимават както с отглеждането на животни, така и с растениевъдство (отглеждане на зърнени култури, трайни насаждения и др.). Някои от църковните земеделски стопанства съчетават животновъдството и растениевъдството, като само това в област Пазарджик е специализирано в отглеждането на животни (*Вж. Таблици 6 и 7*).

Таблица 6. Отглеждани култури от регистрирани като земеделски стопани местни поделения на БПЦ

Култура	Благоев-град	Бургас	Кюстендил	Перник	Пловдив	Русе	София град	София област
Обикн. (мека) пшеница			49					
Твърда пшеница					308			
Ечемик					125			
Слънчоглед						27		
Лавандула					185			
Царевица/силаж					273			
Люцерна					124			
Естествени ливади		416	73	137	77		943	174
Череша					255			
Лозя/винени	30							
Други (угари и др.)	9				429			
Други фуражни			64	55				
Други овощни видове							12	
Брой РЗС	1	1	2	2	2	1	2	3

Изт. МЗХ, 2016 г.

Всички от тях обаче са дребни земеделски стопанства и вероятно работят изключително за задоволяване на собствените си нужди. Интересен е фактът, че животновъдните църковни земеделски стопанства

са съсредоточени основно в София град, където се отглеждат над 82% от животните (*Вж. Таблица 7*). Това е свързано с наличието на няколко действащи манастира на територията на София град.

Таблица 7. Отглеждани животни от регистрирани като земеделски стопани местни поделения на БПЦ

Животни	Пазарджик	Пловдив	София град
Говеда и биволи	6	13	23
Кози	8		26
Овце	34		150
Свине			1
Пчелни семейства			82
Брой РЗС	1	1	2

Изм. МЗХ, 2016 г.

Според справката по области за получено финансиране от регистрираните земеделски стопани (църкви, манастири и техни поделения) по краткосрочни схеми, администрирани от ДФ “Земеделие“ общата субсидия (за площ и вид култура, брой и вид животни) за периода 2008-2015 г. възлиза на 54 281.83 лв., което относително клони към нула в сравнение с милиардните субсидии, които са получили останалите регистрирани български земеделски производители/фермери.

Третият източник на данни, Българската агенция по безопасност на храните (БАБХ)⁵, също потвърждава тезата, че Църквата притежава значителен потенциал за развитие на стопанска дейност, като активи, но все още той не е реализиран. Реализацията на произведената продукция (за пряка консумация и преработка) от регистрираните земеделски производители – поделения на БПЦ, би трябвало да се извършва в регистрирани обекти за производство и търговия с храни. Този регистър се води от БАБХ и предоставената информация за регистрираните, съгласно чл. 12 от Закона за храните, обекти за производство и търговия с храни, които са поделения на БПЦ показва, че на територията на цялата страна ситуацията е следната:

- Регистрирани обекти за търговия с храни и заведения за обществено хранене – 15 броя;

⁵Информация за регистрираните, съгласно чл.12 от Закона за храните, обекти за производство и търговия с храни, които са поделения на БПЦ е дадена от БАБХ с изх. №5618-ВОК/19.09.2016 г. Във връзка с искане с вх. №13943/12.09.2016 г..

- Регистрирани обекти за производство на храни – 3 броя.

Трябва обаче да се има предвид, че при регистрираните обекти за търговия и заведения за обществено хранене почти всички обекти се стопанисват от фирми (юридически лица и еднолични търговци/ЕТ), които не са собственост на БПЦ и са наематели на обектите разположени на територията на манастири и църкви – 13 броя. Само два от обектите се стопанисват и са собственост на Църквата, като тяхното функциониране е свързано със социалната/благотворителна дейност на БПЦ и конкретно това са:

- Обществена кухня за приготвяне и раздаване на място на храна за социално слаби граждани, храм „Света Троица“, гр. Добрич;
- Обществена кухня „Движение за християнство и прогрес – Св. Йоан Предтеча“, гр. Кърджали.

И трите регистрирани обекта за производство на храни са собственост на поделения на БПЦ. Това са:

- Манастирски цех за традиционни млечни продукти – кисело мляко, бяло саламурено сирене и за обработка/или преработка на сурово краве мляко, ЗП „Манастир Св. Йоан Предтеча“, с. Жабляно, общ. Земен, обл. Перник;
- Манастирски цех за млечни продукти – биволско кисело мляко и сирене, Манастир „Св. Св. Козма и Дамян“, с. Гигинци, общ. Брезник, обл. Перник;
- Манастирска работилница за сладка и компоти, гр. Вършец, обл. Монтана, Клисурски манастир.

Незначителният размер на легализация на стопанската дейност на поделенията на БПЦ показва, че по-голямата част от продажбите на храни и напитки произвеждани от църковните/манастирските стопанства попада в т. нар. скрита икономика. Една част от тази продукция отива в неотчетеното „домашно стопанство“, т.е. за собствени нужди, а друга част – попада в сивата икономика, тъй като се продава нелегално на територията на църквите/манастирите или на импровизирани тържища/пазари.

В отделни случаи стопанската дейност на поделенията на БПЦ може да има и недотам законен характер, т.е. да се отъждестви с „черната икономика“. Така например, в началото на 2017 г., митнически

служители от митническите мобилни групи при две проверки в района на Бачковския манастир и на Троянския манастир откриха 2356 литра нелегална ракия, без документи за платен акциз за наливния алкохол и без бандерол за бутилирания. Трудно е да се генерализира подобно явление на незаконна предприемаческа дейност свързана с поделения на БПЦ, но в свое заявление във връзка с извършени проверки от Агенция „Митници” в Бачковския и Троянския ставропигиални манастири, както и в други манастири и откритите там количества алкохол, съхраняван не според изискванията на закона за акцизите и данъчните складове Св. Синод заяви на своя сайт, че "Нееднократно е взимано решение за това, че всички поделения на БПЦ-БП са длъжни да спазват стриктно нормативната уредба и законите в страната при производството и съхранението на високоалкохолни напитки. Съответните решения на Св. Синод са били своевременно изпратени до епархийските митрополити и ставропигиалните манастири за сведение и съобразяване".⁶ Това показва, че явлението съществува, но стопанската дейност е един от начините да се самоиздържа поделенията на БПЦ (особено манастирите), като това до някъде е широко разпространена практика не само в българските, но и във всички други - православни и католически храмове и манастири. Средствата от произвежданата земеделска продукция, вина, книги, икони и др. църковни стоки, които се продават в техните магазини на поклонниците отиват за издръжка на манастирите и на хората живеещи там.

Българска православна църква, според синодалните архиви преди национализацията е владеела 329 436 дка ниви, лозя, ливади и градини на обща стойност около 800 млн. лева (изчисленията са по средни цени за дка към 2003 г.). Стоте манастира са притежавали 191 000 дка земя, 30 000 дка ниви, 7000 дка ливади, 1500 дка гори, 1500 дка лозя, 17 000 дка пасбища и 256 дка градини. Църквата е била собственик и на 113 солници, част от които са закрити, а други приватизирани. Данните за градските имоти не са съвсем точни, но Православната църква в началото на века (преди възстановяването на собствеността ѝ) е очаквала да ѝ бъдат върнати общо 3190 дка земя в регулация и принадлежащите сгради в най-атрактивните зони на населените места.

Почти навсякъде, главно в бившите съветски и югославски територии, реституцията на църковни имоти обхваща главно богослужебни сгради (храмове, манастири, светилища), но не земи и гори. Някои закони допускат и връщането на участъци земя, които са необходими за поддръжката на съответните религиозни институции,

⁶Вж. <http://www.bg-patriarshia.bg/news.php?id=227412>, 17 февруари 2017, 14:35, Българска Патриаршия.

предимно църкви и манастири. При реституиране на религиозни здания и светини от културно историческо значение се предвижда и държавна помощ.⁷

Така например, от 1 януари 2013 г. в Чешката република влезе в сила закон, който урежда реституцията на църковни имоти, конфискувани от комунистическия режим през периода 1948-1949 г. Той предвижда през следващите 30 години 16 местни вероизповедания да придобият недвижима собственост на стойност 75 милиарда крони⁸ и още 59 милиарда крони като компенсация за имоти, чиято собственост не се възстановява. Едновременно с това, държавата предприема съответно намаляване на своите субсидии за тези вероизповедания. Сред бенефициентите е и Православната църква, чиито последователи в Чехия наброяват 27 000 души (при население от 10,5 милиона. според националното преброяване от 2011 г.). Общата сума, която ще получи тази църква е 1,1 милиарда крони.⁹

⁷Вж. <http://feeds.feedburner.com/ReligionAndPoliticsInEasternOrthodoxy>, Posted 25th July 2013 by [Daniela Kalkandjieva](#), „Църква и държава: европейски модели и практики на конституционно разделение“ (изложение подготвено от автора по поръчка на Парламентарната комисия по човешките права и въпросите на вероизповеданията - 18 февруари 2008 г.)

⁸Валутен курс 100 CZK = 3,7 EUR за 03.02.2016 г.

⁹Вж. <http://feeds.feedburner.com/ReligionAndPoliticsInEasternOrthodoxy>, Posted 20th October 2013 by [Daniela Kalkandjieva](#), Съобщението е изготвено от Даниела Калканджиева по материали на Чешката телеграфна агенция (ЧТК).